

Samenvatting

Het college heeft opdracht gegeven voor een onderzoek naar het handelen van het gemeentebestuur van Maastricht bij de onteigening en vervreemding van panden van Joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

Beslispunten

Het college besluit om

1. Opdracht te verlenen voor het uitvoeren van een onderzoek;
2. Ten behoeve van het onderzoek een begeleidingscommissie in te stellen;
3. De kosten voor het onderzoek ten laste te brengen van de post Onvoorzien;
4. De burgemeester mandaat te verlenen voor het nemen van besluiten ter uitvoering van dit besluit.

Besluit Burgemeester en Wethouders d.d. 12 april 2022:

Conform.

1. Aanleiding

Bij brief van 6 januari jl., heeft de heer De Reus, voorzitter van de NIHS (Nederlands-Israëlische Hoofdsynagoge) Limburg, het college gevraagd om in navolging van andere gemeenten een breder onderzoek te doen naar het handelen van het gemeentebestuur van Maastricht bij de onteigening en vervreemding van panden van Joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Ter concretisering zijn in genoemde brief als voorbeeld 6 (onderzoeks-)vragen geformuleerd.

De heer De Reus vraagt om een breder onderzoek omdat uit een eerder verkennend onderzoek door de gemeente in 2020 in de gemeentelijke archieven naar het heffen of navorderen van gemeentelijke belastingen op Joodse eigendommen geen concrete informatie is gevonden. Aanleiding voor dit onderzoek waren vragen van het platform voor onderzoeksjournalistiek Pointer (KRO-NCRV) naar de roof en doorverkoop van het joodse vastgoed in Maastricht.

In een gesprek met de heer De Reus werd aangegeven dat er veel meer bronnen buiten het gemeentelijk archief informatie bevatten die nader onderzocht zouden kunnen worden. Verder werd gewezen op de gedetailleerdere onderzoeken die reeds in andere gemeenten hebben plaatsgevonden, zoals in de gemeente Oss. Tevens gaf de heer De Reus aan dat in Maastricht al veel kennis is opgedaan door het onderzoekscollectief van de broers Van Rijsselt in het archief van de voormalige Gemeentepolitie van Maastricht, waarbij zij zich met name richtten op de rol van de gemeentepolitie bij de deportaties van Joodse burgers in Maastricht, hetgeen een goede basis zou zijn voor verder onderzoek. In een gesprek met de gebroeders Van Rijsselt werd dit inderdaad bevestigd.

2. Context

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is het vastgoed van Joodse burgers door de bezetter zogenaamd "onteigend". Geroofd is een beter woord omdat dit door de Duitse bezetter niet in het algemeen belang en met een passende vergoeding gebeurde maar de Joodse inwoners werden ont-recht en beroofd van hun eigendommen. Joodse eigenaren die werden onteigend kregen weliswaar een (veel te laag getaxeed) verkoopbedrag voor hun woning, die ze meteen op de LiRo-bank moesten storten. Na hun deportatie werden die tegoeden geconfisqueerd door de bezetter. Daar komt bij dat na de oorlog met terugwerkende kracht alsnog lokale gemeentebelastingen werden gevorderd op de Joodse woningen. Dit was met name in gemeenten die erfpacht hadden, zoals Amsterdam het geval. Voor zover nu bekend was erfpacht geen staande praktijk in Maastricht. Of andere gemeentelijke heffingen met terugwerkende kracht werden ingevorderd op Joodse burgers moet uit onderzoek van de archieven blijken.

Door het Nationaal Archief zijn, in samenwerking met het kadaster, de z.g. Verkaufsbücher (vastgoedboeken) uit de periode 1940-1945 sinds kort gedigitaliseerd en toegankelijk gemaakt. In deze boeken staat gedetailleerd beschreven hoe in heel Nederland meer dan 7.000 Joodse panden en percelen zijn onteigend en in handen van vaak louche ondernemers en vastgoedhandelaren zijn beland. Het staat vast dat dit soort gedwongen eigendomsoverdrachten ook in Maastricht hebben plaatsgevonden.

Research in deze kwestie door het reeds eerdergenoemde platform voor onderzoeksjournalistiek Pointer (KRO-NCRV) is voor andere gemeenten aanleiding om zelf onderzoek te doen. Hebben zij een rol gespeeld bij de onteigening en verkoop van Joodse eigendommen? Is de gemeente bijvoorbeeld de bezetter ten dienste geweest door Joodse eigendommen aan te wijzen of heeft de gemeente zelf eigendommen aangekocht? Heeft zij na de oorlog aan de teruggekeerde eigenaren heffingen opgelegd? Zijn ook andere groepen uit de bevolking (b.v. Sinti, Roma, communisten, homoseksuelen en gearresteerde leden van het verzet) slachtoffer geworden van deze praktijken? Zo heeft met name de gemeente Oss een goed onderzoek naar deze kwestie ingesteld dat als voorbeeld kan dienen voor Maastricht. De 6 voorbeeld (onderzoeks-)vragen die de heer De Reus aan de gemeente stelt komen uit dit onderzoek.

Inmiddels is duidelijk dat Amsterdam, Utrecht en Den Haag een financiële compensatieregeling hebben getroffen. Deze is bedoeld als een gebaar en is niet gebaseerd op een juridische verplichting (de kwestie is verjaard). De compensatieregelingen betreffen met nadruk niet de onteigeningen, hiervoor was de bezetter verantwoordelijk en hiervoor zijn na de oorlog ook al compensatieregelingen getroffen.

Belangrijk is vast te stellen hoe het proces van onteigening zich voltrok, wie er bij betrokken waren en hoe er na de oorlog mee werd omgegaan.

Breed maatschappelijk belang

Begin dit jaar heeft staatssecretaris Van Ooijen (Volksgezondheid, Welzijn en Sport) in antwoord op Kamervragen aangegeven dat, hoewel gemeenten geen rol hebben gehad in de onteigening van Joods vastgoed gedurende de Tweede Wereldoorlog (dit was immers destijds centraal beleid), hij gemeenten aanmoedigt om onderzoek te doen naar hun eigen rol. Het is heel belangrijk dat er erkenning blijft voor het leed dat is geschied en verder onderzoek en inzicht van de rol van de lokale overheid draagt daaraan bij. De stapsgewijze totale ontneming van de rechten van Joden, de ontmenselijking van en de daaropvolgende moord op de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn veel meer dan een gitzwarte bladzijde van onze geschiedenis. De basis hiervan, antisemitisme, moet

daarom krachtig worden bestreden. Hiermee geeft de staatssecretaris aan dat het voorgestelde onderzoek ook past in een breder actueel maatschappelijke debat over toenemend antisemitisme.

Compensatie

De in andere steden getroffen compensatieregelingen en het noemen van compensatie in de brief van de heer De Reus kan ongewis maken over de mogelijke consequenties van de bevindingen. Benadrukt moet worden dat de eerste stap van genoegdoening een goed onafhankelijk onderzoek is dat de thematiek voor de gemeente Maastricht definitief in kaart brengt. Die stap alleen al is een groot gebaar naar de Joodse Maastrichtse gemeente waarbij ze zich gehoord en gekend voelt. Dit zal ook bepalend zijn voor de uiteindelijk invulling voor een eventuele compensatieregeling. Zo heeft de gemeente Oss in samenspraak met de Joodse gemeenschap, gekozen voor een gebaar in de vorm van het planten van een Anne Frank boom en een educatief project rondom het thema.

Overzicht van gemeenten die onderzoek hebben afgerond met de compensatie/rechtsherstel omvang (ter vergelijking: Maastricht had om en nabij 500 Joodse burgers in haar gemeente):

Gemeente	Joodse burgers	Compensatie / rechtsherstel
Amsterdam	80000	€10 miljoen
Den Haag	10224	€2,6 miljoen
Rotterdam	5456	€2 miljoen
Utrecht	1882	€300.000
Groningen	2839	€300.000
Oss	364	Educatieproject, Anne Frankboom
Eindhoven	416	€90.000 voor Joodse cultuur
Hoorn	nb	Educatieprojecten en Stolpersteine
Lochem	nb	Westerborkproject en Stolpersteine

Toelichting:

De grote steden hadden vaak erfpachtregelingen en gemeentebelastingen, die na de oorlog met terugwerkende kracht werden geïnd. Ook de bejegening van teruggekeerde Joodse burgers was vaak gespeend van empathie. Vandaar dat grote bedragen zijn toegekend.

De kleinere gemeenten hadden minder Joodse burgers in hun gemeente en geen (of in veel mindere mate) een erfpachtregeling (net als in Maastricht). Vanwege enige betrokkenheid van de gemeentebesturen bij onteigening en deportatie zijn toch compensatieregelingen getroffen zoals educatieprojecten, ondersteuning van Stolpersteine-projecten en het planten van een Anne Frankboom.

Voorgesteld wordt om naast het geven van een onderzoeksopdracht een begeleidingscommissie in te stellen die het college kan adviseren over een eventuele vorm van compensatie.

Breder trekken onderzoek

Gelet op de diepgang van dit onderzoek doet zich de vraag voor om het onderzoek te verbreden naar andere groepen die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn gedeporteerd en in concentratiekampen werden vermoord. Gedoeld wordt op het feit dat naast de Joden ook veel Sinti, Roma, homoseksuelen, communisten, socialisten en verzetslieden werden opgepakt en afgevoerd.

Represailles tegen communisten, socialisten en verzetslieden waren voornamelijk individueel gericht: de gezinnen van communisten en andere groepen bleven buiten schot en konden in hun huis blijven wonen. Kortom het gezin werd niet gedeporteerd zoals bij de Joodse inwoners. In Maastricht gaat het om ongeveer 40 verzetslieden die zijn gedeporteerd of vermoord. Hun gezinnen bleven ongedeerd achter. Anders ligt dat voor Sinti en Roma, maar deze groep was in Maastricht klein. Kortom een uitbreiding naar andere groepen kan meegenomen worden om ook ten aanzien van deze groepen inwoners duidelijkheid te geven omtrent de eventuele onteigening van hun woningen en omdat deze informatie in dezelfde bronnen te vinden is.

Een uitbreiding die ook moet gebeuren is onderzoek naar de uitzetting van Joden uit huurhuizen (in eigendom van Joden en niet-Joden). Joden die huurden werden uit hun woning gezet en hun eigendommen geconfisqueerd, maar de niet-Joodse eigenaar mocht niet vrijelijk meer beschikken over zijn huurwoning. Die viel weer toe aan NSB'ers en stichtingen zoals ANBO die bepaalden wie er in de woning mocht komen. De rol die het lokale bestuur hierin speelde bleek in het onderzoek van Oss aanwezig. Een verbreding naar Joodse huurders is daardoor voor de volledigheid van het onderzoek noodzakelijk.

Meerdere gemeenten samen onderzoek doen.

Nu het NIHS Limburg eenzelfde brief met het verzoek om nader onderzoek te doen heeft gestuurd naar meerdere Limburgse gemeenten rijst de vraag of het niet beter is om een gezamenlijk onderzoek te laten doen. Geadviseerd wordt om een eigen zelfstandig onderzoek te doen nu gebleken is dat in Maastricht een behoorlijke voorsprong aanwezig is omtrent kennis van en toegang tot de politiedossiers. Voor andere Zuid-Limburgse gemeenten moeten die dossiers eerst worden ontsloten. Het samenwerken met andere onderzoeksteams met betrekking tot het uitwisselen van informatie is wel belangrijk omdat Maastricht tijdens de eerste deportatie het centrale verzamelpunt was van alle Limburgse gedeporteerde Joden.

De onderzoeksvragen.

Gezien het verzoek van de heer De Reus en het bovenstaande wordt voorgesteld een onderzoek in te stellen aan de hand van de volgende vragen:

- Hoe heeft de onteigening, vervreemding en doorverkoop van de (al dan niet) in de Verkaufsbücher genoemde Joodse woningen (waaronder begrepen koop- en huurwoningen alsmede bedrijfs- en winkelpanden en grond) en inboedel tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in Maastricht plaatsgevonden, zo mogelijk per woning?
- Hoe heeft de onteigening, vervreemding en doorverkoop van de (al dan niet) in de Verkaufsbücher genoemde woningen en inboedels van andere gedeporteerden zoals Sinti, Roma, homoseksuelen, communisten, socialisten en verzetslieden in Maastricht plaatsgevonden, zo mogelijk per woning?
- Heeft het toenmalige gemeentebestuur hierover besluiten genomen?
- Welke rol heeft het toenmalige gemeentebestuur en haar (politie)ambtenaren hierbij toen gespeeld?
- Zijn er aanwijzingen dat door de gemeente tijdens en na de oorlog belastingen of andere heffingen zijn opgelegd aan de voormalige (ic de rechtmatige) eigenaren over de jaren waarin zij van hun eigendom geen gebruik konden maken?
- Heeft het gemeentebestuur in de naoorlogse periode ooit gesproken over een mogelijke compensatieregeling?
- Is er in de naoorlogse periode ooit een compensatieregeling aangeboden? Zo ja, wanneer, waarvoor en voor welk bedrag?
- Is er andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

De opdrachtverlening

Ter voorbereiding van dit collegevoorstel is gecommuniceerd met de stadsarchivaris, de heer Koch, en de directeur van het HCL, mevrouw Wiggers, over de vraag of zij (of een van hun medewerkers) het onderzoek tegen betaling konden doen. Beiden gaven aan te willen helpen bij het ontsluiten van informatie maar het niet hun taak is om onderzoek te doen. Mede op advies van de heer De Reus is nader contact opgenomen met de heren René en Erik van Rijsselt.

Dr. René J.T. van Rijsselt is universitair docent bij de USBO (Utrechtse School voor Bestuur- en organisatiewetenschap) van de faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie aan de Universiteit van Utrecht. Erik F. van Rijsselt werkte tot zijn pensioen bij de politie (en is nu Coördinator Flikken Maastricht). Beiden beschikken over grote kennis van de Joodse geschiedenis in Maastricht tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

Gelet op hun specifieke basiskennis van deze geschiedenis kunnen de gebroeders Van Rijsselt op een efficiënte wijze nader onderzoek doen conform de geformuleerde onderzoeksvragen. Hiertoe zullen diverse archieven (zoals van politie, gemeente, NIOD, Nationaal Archief, Joodse Raad, notarieel archief) bezocht en familieleden bevraagd moeten worden. Daarbij zal ook gekeken worden of er gesloten archieven zijn die van belang zijn voor het onderzoek. Bij diverse gemeenten bleek dat het geval en ontsluiten van deze archieven bracht veel inzicht in de problematiek.

Voorgesteld wordt dan ook om dr. René J.T. van Rijsselt als ter zake deskundige en onafhankelijke onderzoeker te vragen om een offerte uit te brengen.

Begeleidingscommissie

Tevens wordt voorgesteld om het onderzoek te laten begeleiden door een commissie onder voorzitterschap van de burgemeester, waarin verder zitting hebben:

- De heer Ernst de Reus, voorzitter van het NIHS Limburgs als vertegenwoordiger van de Joodse Gemeenschap;
- Ter zake deskundig historicus de heer Herman van Rens (auteur van het boek "Vervolgd in Limburg" over de vervolging van Joden en Sinti in Nederlands Limburg);
- De heer Jac Lemmens, gemeentearchivaris van Roermond en Weert, is afgestudeerd op de Joodse Gemeente Maastricht.

Deze commissie kan het onderzoek begeleiden en op basis van de onderzoeksresultaten het college adviseren over een eventuele vorm van compensatie.

3. Gewenste situatie

Opdracht gegeven voor een onderzoek naar het handelen van het gemeentebestuur van Maastricht bij de onteigening en vervreemding van panden van Joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog zoals omschreven in de eerdergenoemde onderzoeksvragen.

4. Effect op duurzaamheid en/of gezondheid

Nvt

5. Effect op de openbare ruimte

Nvt

6. Personeel en organisatie

Nvt

7. Informatiemanagement en automatisering (incl. Smart City)

Nvt

8. Financiën

De kosten voor het onderzoek worden, op basis van vergelijkbare onderzoeken, geschat op €38.500, exclusief btw en inclusief het vervaardigen van het rapport. Voor deze incidentele kosten is geen dekking. Voorgesteld wordt dan ook om €38.500 ten laste te brengen van de post Onvoorzien.

9. Aanbestedingen

Een verkenning naar andere onderzoekers heeft niet geleid tot een vergelijkbaar alternatief. Conform de geldende regels voor inkoop en aanbesteding is sprake van een eenvoudige procedure en kan dan ook volstaan worden met het opvragen van één offerte. Indien het college akkoord gaat met dit onderzoek zal eerst een offerte worden gevraagd voordat de onderzoeksopdracht wordt verleend.

10. Participatie tot heden

Nvt

11. Voorstel

1. Opdracht te verlenen voor het uitvoeren van een onderzoek;
2. Ten behoeve van het onderzoek een begeleidingscommissie in te stellen;
3. De kosten voor het onderzoek ten laste te brengen van de post Onvoorzien;
4. De burgemeester mandaat te verlenen voor het nemen van besluiten ter uitvoering van dit besluit.

12. Uitvoering, evaluatie en vervolg

De uitvoering van de onderzoeksopdracht zal naar schatting ongeveer 10 maanden duren. Op basis van het voorgestelde mandaat kan de burgemeester overgaan tot het verlenen van de opdracht aan de onderzoekers en de benoeming van de overige leden van de begeleidingscommissie alsook later besluiten nemen in relatie tot de uitvoering van het onderzoek als dat noodzakelijk zou blijken.